

JACEK WITKOŚ

POSTAWY I ZACHOWANIA MŁODZIEŻY WOBEK WYMAGAŃ JEJ SPOŁECZNEGO OTOCZENIA *

Celem poniższego opracowania jest charakterystyka deklarowanych zachowań¹ młodzieży w świetle odczuwanych przez nią wymagań jej społecznego otoczenia oraz uznawanych przez nią wartości w pewnych sytuacjach życiowych. Inaczej mówiąc, deklarowane zachowanie młodzieży rozpatrywane jest w kontekście trzech czynników, mogących mieć istotny wpływ na to zachowanie:

- 1) odczuwanych przez młodzież wymagań pokolenia² dorosłych, dotyczących zachowań w określonych sytuacjach życiowych;
- 2) odczuwanych przez młodzież wymagań pokolenia rówieśników, dotyczących zachowań w tych sytuacjach;
- 3) deklarowanych wartości³, czyli uznawanych i pożądaných przez siebie zachowań w tych sytuacjach.

Jak wynika z powyższego, przedmiotem analizy są deklaracje młodzieży ilustrujące: jak młodzież zachowuje się, jak chciałaby się zachowywać oraz jakie są jej wyobrażenia o wymaganiach pokolenia rówieśników i dorosłych, dotyczących zachowań w określonych sytuacjach. Analiza deklaracji młodzieży nie jest jednak jedyną płaszczyzną, w której można analizować otrzymane wyniki badań. Wydaje się, że znacznie ciekawsza jest analiza relacji pomiędzy deklarowanymi zachowaniami a czynnikami determinującymi te zachowania. Ścisłej mówiąc — w tej drugiej płaszczyźnie — analizy deklarowane zachowania są rozpatrywane wyłącznie z punktu widzenia ich zgodności lub niezgodności z czynnikami determinującymi. Podkreślić tutaj należy, że ponieważ analizowana jest relacja pomiędzy deklaracjami i młodzieżą, możemy mówić tyl-

* Artykuł omawia wyniki badań przeprowadzonych w Instytucie Socjologii UAM pod kierunkiem prof. dr. hab. K. Kwaśniewskiego.

¹ Termin „deklarowane zachowania” używany jest tutaj ze względu na fakt, że nie muszą się one pokrywać z zachowaniami faktycznie występującymi. Uwaga ta odnosi się również do pojęcia „deklarowane wartości”.

² Por. M. Ossowska, *O człowieku, moralności i nauce*, Warszawa 1983, s. 500 - 501.

³ Por. W. P. Tugarinow, *Teoria wartości w marksizmie*, Warszawa 1973, s. 22.

ko o odczuwanej wewnątrznie przez młodzież harmonii lub dysharmonii między deklarowanym zachowaniem a czynnikami determinującymi te zachowania. Wyrazem owej harmonii lub dysharmonii jest „sposób postępowania” młodzieży. Potocznie sposób postępowania wyznacza zachowanie jako efekt świadomego podejmowanej decyzji w oparciu o czynniki mające wpływ na to zachowanie. W tym opracowaniu „sposób postępowania” nie oznacza świadomego podejmowania decyzji o zachowaniu, a jest stwierdzeniem faktu — w oparciu o deklaracje młodzieży — czy dane zachowanie jest zgodne lub niezgodne z czynnikami determinującymi to zachowanie, bez względu na to, czy młodzież uświadamia sobie istnienie tej relacji, czy też nie. Ponieważ sposób postępowania wyznaczony jest przez określoną relację (tzn. kombinację zgodności lub niezgodności) między deklarowanym zachowaniem a czynnikami je determinującymi, możemy określić go jako miarę nieuświadamianej identyfikacji młodzieży z pokoleniem rówieśników lub dorosłych oraz z własnym systemem wartości. Jest to miara nieuświadamiana, gdyż — jak wspomniano — młodzież nie musi zdawać sobie sprawy z tego, jaka jest relacja między jej konkretnymi zachowaniami a pozostałymi czynnikami wyróżnionymi w badaniach.

Problematyka młodzieży wzbudzała i wzbudza dyskusje przedstawicieli różnych nauk⁴. Jednak opracowań, z którymi można porównać wyniki tych badań, jest niewiele. Wiąże się to z jednej strony z analizą w omawianych badaniach głównie zachowań młodzieży w sytuacjach codziennych (słuchanie muzyki, ubieranie się, organizowanie spotkań towarzyskich itp.), a z drugiej strony — i stąd niewiele możliwości porównywania wyników badań — ze sposobem opracowania i interpretacji zebranych w omawianych badaniach materiałów. Problematyka wartości uznawanych przez młodzież ma bogatą literaturę⁵. W opracowaniu niniejszym uwaga skoncentrowana została na wartościach problematyki dnia codziennego. W Polsce prowadzono badania międzygeneracyjnych postaw i wartości. Uzyskane wyniki pozwalają sformułować tezę o występowaniu zbieżności systemów wartości badanych pokoleń⁶, jednak w tym wypadku — w większości — badania dotyczyły „wartości wiodących”⁷. Istotne zatem jest to, czy istnieje „międzygeneracyjna” zbieżność w przypadku zachowań codziennych.

⁴ Por. R. Dyoniziak, *Młodzieżowa „podkultura”*, Warszawa 1965; *Młodzież o sobie i swojej przyszłości. Zapis wyników badania CBOS*, Warszawa 1984, 1935, 1986; *Polska młodzież 1984*, Warszawa 1985, 1986.

⁵ Por. *Młodzież a wartości*, pod red. H. Świdy, Warszawa 1979.

⁶ Por. B. Zych, A. Zych, *Z badań nad postawami młodzieży i rodziców*, Przegląd Pedagogiczny 1974, nr 1, s. 101-111; S. Nowak, *Niedaleko od jabłoni*, Polityka 1976, nr 15, s. 1-6; S. Jałowicki, *Struktura systemu wartości. Studium zróżnicowań międzygeneracyjnych*, Warszawa—Wrocław 1978.

⁷ A. Folkierska, *Typy wartości, ich miejsce i funkcjonowanie w kulturze*, w: *Młodzież a wartości*, s. 99.

Pod kątem tak zarysowanej problematyki zostały przeprowadzone badania empiryczne na przełomie kwietnia i maja 1984 r. w Poznaniu. Objęto nimi uczniów klas trzecich IX LO oraz Zespołu Szkół Łączności. Próba licząca 100 osób to młodzież w wieku 17 - 18 lat. Zastosowano ankietę audytoryjną, której kwestionariusz zawierał 65 pytań. Wypełniany był przez młodzież jedynie w obecności ankietera. Fakt, że respondenci często przyznawali się do postępowania niezgodnego z aprobowanymi przez siebie wartościami może świadczyć o szczerości i poważnym potraktowaniu przez nich badań. Pytania zawarte w kwestionariuszu zostały podzielone na cztery grupy.

I. W pytaniach 1-15 respondenci deklarowali najczęściej występujące zachowanie w określonych sytuacjach życiowych.

II. W pytaniach 16 - 30 respondenci przedstawiali, jakie są w ich odczuciu wymagania najbliższego grona znajomych (rówieśników) dotyczące preferowanych przez nich zachowań w tych sytuacjach.

III. W pytaniach 31 - 45 badani deklarowali wartości: zgodne z własną opinią i pożądane przez siebie zachowania w określonych sytuacjach (stwierdzenie jak chcieliby się zachowywać).

IV. W pytaniach 46 - 60 respondenci przedstawiali, jakie są w ich odczuciu wymagania znanych im osób dorosłych, dotyczące preferowanych przez przedstawicieli starszego pokolenia zachowań w tych sytuacjach.

Pytania 61 - 65 były pytaniami metryczki.

Taki sposób zbierania danych, w którym respondenci czterokrotnie odpowiadali na pytania dotyczące tej samej sytuacji (np. sposobu urządzania prywatek w domu), ale za każdym razem z innej perspektywy, stworzył szansę analizy porównawczej otrzymanego materiału empirycznego. Przyjmując za podstawę deklarowane zachowania młodzieży dążyć się będzie do prześledzenia ich zgodności lub niezgodności z deklarowanymi wartościami oraz odczuwanymi przez młodzież wymaganiami dorosłych i rówieśników w poszczególnych, wyodrębnionych sytuacjach. Poniżej przedstawione zostaną sposoby (typy) postępowania młodzieży, których wyodrębnienie jest efektem konfrontacji deklarowanych zachowań z wartościami oraz odczuwanymi wymaganiami pokolenia dorosłych i rówieśników, dotyczącymi oczekiwanych zachowań.

Typologia sposobów postępowania młodzieży

1. „Pełna zgodność” występuje wówczas, gdy wszystkie cztery elementy: deklarowane zachowania i wartości oraz odczuwane wymagania rówieśników i dorosłych są ze sobą zgodne.

2. Konflikt z pokoleniem rówieśników ma miejsce wtedy, gdy deklarowane zachowania i wartości oraz odczuwane wymagania dorosłych są zgodne, stoją natomiast w opozycji do wymagań rówieśników.

3. Konflikt z dorosłymi występuje wówczas, gdy deklarowane zachowania i wartości oraz odczuwane wymagania rówieśników są zgodne, stoją natomiast w opozycji do odczuwanych wymagań dorosłych.

4. Konformizm wobec obu pokoleń jednocześnie ma miejsce wtedy, gdy odczuwane wymagania rówieśników i dorosłych oraz deklarowane zachowania są ze sobą zgodne, natomiast deklarowane wartości są inne.

5. Konformizm wobec rówieśników przejawia się wówczas, gdy deklarowane zachowania zgodne są z odczuwanymi wymaganiami rówieśników, niezgodne natomiast z deklarowanymi wartościami i odczuwanymi wymaganiami dorosłych.

6. Konformizm wobec dorosłych polega na zgodności deklarowanych zachowań z wymaganiami dorosłych i niezgodności tych dwóch elementów z deklarowanymi wartościami oraz odczuwanymi wymaganiami rówieśników.

7. Indywidualizm zgodny z wartościami występuje wtedy, gdy deklarowane zachowania zgodne są z deklarowanymi wartościami, niezgodne natomiast z odczuwanymi wymaganiami dorosłych i rówieśników.

8. Indywidualizm niezgodny z wartościami, który można inaczej określić jako postępowanie bez uzasadnienia — jest to sytuacja, w której deklarowane zachowanie jest niezgodne zarówno z odczuwanymi wymaganiami rówieśników i dorosłych, jak i z deklarowanymi wartościami.

Należy podkreślić, że występujące zgodności lub niezgodności między poszczególnymi elementami nie muszą mieć charakteru obiektywnego. Wynika to z faktu, że zarówno wymagania rówieśników, jak i dorosłych, mają w tym wypadku charakter odczuwanych — są obrazem wymagań wytworzonym w świadomości młodzieży. W rzeczywistości faktyczne wymagania dorosłych bądź rówieśników mogą być różne od wytworzonego w świadomości młodzieży ich obrazu, ale — jak podkreśla K. Lewin — „zachowanie determinowane jest raczej percepcją bodźców środowiskowych niż samą ich obecnością”⁸.

Omówienie otrzymanych wyników badań — ze względu na ograniczony charakter tej pracy — będzie niepełne. By jednak stworzyć czytelnikowi możliwość zapoznania się z pełnymi wynikami badań prezentujemy je w sposób zbiorczy w tabeli 1. Uwaga skoncentrowana zostanie na charakterystycznych dla młodzieży, dominujących statystycznie wzorach deklarowanych zachowań. Dla kontrastu przedstawiony będzie również (rysujący się w świadomości badanej młodzieży) obraz wymagań dorosłych, dotyczących jej zachowań w wyodrębnionych sytuacjach. Ze względu na przejrzystość analizy wydzielone zostały pewne dziedziny życia, których dotyczyły poszczególne pytania. I tak, sfera życia obyczajowego obejmowała pytania o sposoby zawierania znajomości z osobami

⁸ Za J. Paluchowskim, *Osobowość w działaniu*, Wrocław 1981, s. 90.

płci odmiernej, urządzania prywatki w domu, spożywania alkoholu, ubierania się, zdobywania względów płci odmiernej oraz kontakty seksualne wśród młodzieży. Charakteryzując zachowania młodzieży stwierdzić można, że najczęściej zawiera ona znajomości z osobami płci przeciwnej na dyskotekę lub wykorzystując pośrednictwo osoby trzeciej. W zasadzie zdobywa względy płci przeciwnej „będąc sobą”, a więc prezentując posiadane cechy osobowości. Natomiast odrzuconym w tym wypadku sposobem postępowania jest imponowanie statusem materialnym (bardziej rodziców niż własnym) i atrakcyjny wygląd (ten ostatni element wydaje się być sprzeczny z powszechnymi opiniami na temat młodzieży). W zdecydowanej większości młodzież nie rozpoczyna jeszcze współżycia seksualnego. Znajduje to potwierdzenie w innych badaniach⁹ oraz zgodne jest z pewnymi tendencjami występującymi w tej chwili na świecie¹⁰. Strój powinien przede wszystkim dawać dobre samopoczucie oraz być wygodny — dopiero na trzecim miejscu znalazła się „moda” jako wyznacznik stroju. Należy jednak przypuszczać, że w istocie dobre samopoczucie (jak również wygoda stroju) wiążą się nierozdzielnie ze spełnianiem przezeń funkcji stroju modnego. Świadczyć o tym może fakt, że tylko 8% młodzieży nie przywiązuje wagi do stroju. Prywatki w domu młodzież najchętniej urządza za zgodą rodziców, ale pod ich nieobecność, a pije alkohol w niewielkich ilościach i „na humor” — ewentualnie nie pije go jeszcze w ogóle. Nadużywanie alkoholu deklaruje niewielki procent młodzieży (wynik zupełnie sprzeczny z otrzymanym w badaniach CBOS, gdzie młodzież wypowiadając się o swoich rówieśnikach stwierdza, że aż 72% spośród nich nadużywa alkoholu¹¹). Ta część młodzieży kształtuje zapewne w świadomości starszego pokolenia negatywny obraz, przenoszony na całą młodzież. Następną wyodrębnioną dziedziną życia objętą badaniami był stosunek młodzieży do szkoły. Dotyczyły jej pytania o sposób wypełniania roli ucznia oraz stosunek do szkoły jako instytucji. Dawała się tutaj zauważyć postawa „nastawienia na przeciętność”, nie wychylania się. Szczególnie widoczne jest to w deklarowanych przez młodzież wartościach, ale też i w deklarowanych zachowaniach: wypełnianie roli ucznia w sposób dobry, przeciętny. Postawa ta może mieć poważne konsekwencje po osiągnięciu przez młodzież dojrzałości i podjęciu roli pracownika. Symptomy tej sytuacji dały się już zauważyć wcześniej, gdy młodzież nie deklarowała sposobu ubierania się w sposób wyróżniający się czy nie stawiała na oryginalność jako sposób zdobywania względów osób płci przeciwnej, Szkołę traktuje młodzież jako etap w drodze na studia lub miejsce, w którym można zdobyć wiedzę — a z drugiej strony, dla części młodzieży szkoła to swoisty azyl, w którym można przedłużyć sobie młodość.

⁹ Por. R. Dyoniziak, *Młodzieżowa „podkultura”*, s. 156 -164

¹⁰ Por. W. Sitek, *Konserwatywizm po amerykańsku?*, Odra 1987, nr 3. s. 87.

¹¹ Por. *Młodzież o sobie*, s. 7.

Tabela 1

Deklarowane zachowania i wartości oraz odczuwane wymagania pokolenia dorosłych i rówieśników

Lp.	Wyodrębnione sytuacje oraz wzory zachowań w tych sytuacjach	Deklarowane:		Odczuwane wymagania pokolenia:	
		wartości	zachowania	rówieśników	dorosłych
1	zawieranie znajomości z osobą odmiennej płci:				
	a) za pośrednictwem trzeciej osoby	33	36	27	54
	b) samodzielnie np. na dyskotecę	48	43	51	27
	c) samodzielnie np. w kawiarni	6	7	8	17
	d) samodzielnie np. na ulicy	13	14	14	2
2	urządzenie prywatki w domu:				
	a) za zgodą rodziców i pod ich obecność	15	20	11	65
	b) za zgodą rodziców i pod ich nieobecność	82	74	71	35
	c) bez wiedzy rodziców i pod ich nieobecność	2	6	14	—
	d) bez zgody rodziców	1	—	4	—
3	słuchanie muzyki:				
	a) b. głośno, nawet jeśli przeszkadza to innym	5	11	14	—
	b) głośno, ale nikomu nie przeszkadzając	61	59	67	20
	c) cicho	15	20	14	71
	d) w słuchawkach	19	10	5	9
4	spędzanie wolnego czasu:				
	a) w gronie przyjaciół	44	32	45	27
	b) w gronie rodzinnym	8	10	7	60
	c) z sympatią	25	23	34	1
	d) samotnie, realizując swoje hobby	20	27	11	11
	e) samotnie, nie robiąc nic konkretnego	3	8	3	1
5	dysponowanie budżetem przeznaczonym na rozrywki kulturalne:				
	a) kino, koncerty muzyki młodzieżowej	25	39	49	1
	b) teatr, filharmonia	8	5	6	10
	c) kawiarnia, dyskoteka	13	15	26	2
	d) odkładanie pieniędzy	54	41	19	87
6	cel organizowania spotkań towarzyskich:				
	a) wspólne słuchanie muzyki	26	23	26	14,5
	b) wymiana poglądów	39	37	29	52
	c) picie alkoholu	5,5	16	15	0,5
	d) wspólna nauka	5,5	5	5	21
	e) uprawianie miłości	4	5	8,5	0,5
	f) prowadzenie gier towarzyskich	10	7	11,5	11
	g) inne	10	7	5	0,5
7	spożycie alkoholu:				
	a) w niewielkich ilościach	37	29	23	53
	b) „na humor”	46	45	61	13
	c) do oszołomienia	1	4	7	—
	d) do upicia się	4	2	6	—
	e) abstynencja	12	20	3	34
8	dysponowanie własnym budżetem:				
	a) modny ubiór	9	9	24	8
	b) książki	5	8	8	10
	c) realizacja własnych zainteresowań	73	62	51	80

Lp.	Wyodrębnione sytuacje oraz wzory zachowań w tych sytuacjach	Deklarowane:		Odczuwane wymagania pokolenia:	
		wartości	zachowania	rówieśników	dorośłych
9	d) spotkanie towarzyskie	7	8	8	—
	e) spędzanie czasu z sympatią	6	13	9	2
	sposób ubierania się:				
	a) zgodny z panującą modą	16	13	32	2
	b) wyróżniający się spośród innych	8	4	11	10
	c) przede wszystkim wygodny	22	31	21	18
10	d) dający dobre samopoczucie	51	44	31	58
	e) nieprzypisywanie znaczenia do stroju	3	8	5	12
	zdobywanie względów płci odmiennej:				
	a) imponowanie statusem materialnym	2	1	3	2
	b) atrakcyjny wygląd	9	6	25	10
11	c) prezentacja cech charakteru pożądanых przez partnera	16	17	18	18
	d) prezentacja posiadanych cech charakteru	45	56	33	58
	e) oryginalność	28	20	21	12
	sposób wypełniania roli ucznia:				
	a) bardzo dobry uczeń	8	—	5	49
12	b) dobry (przeciętny uczeń)	89	67	88	50
	c) słaby uczeń	3	33	7	1
	stosunek do szkoły:				
13	a) jedyny sposób zdobywania wiedzy	19	20	16,5	38
	b) etap w drodze na studia	37,5	37,5	32,5	43,5
	c) miejsce, w którym są interesujący nauczyciele	1	1	1	0,5
	d) miejsce spotkań towarzyskich	10,5	12	16	6,5
	e) podporządkowanie wymaganiom rodziców	10,5	9	6	—
	f) miejsce, w którym można przedłużyć sobie młodość	21,5	20,5	28	11,5
	poglądy polityczne osób należących do grup towarzyskich powinny być:				
14	a) identyczne	41	50	43	38
	b) odmienne	10	8	7	6
	c) mogą być jeszcze niesprecyzowane	7	14	5	8
	d) nie należy uwzględniać poglądów politycznych przy doborze do grup	42	28	45	48
	stosunek do opozycji politycznej (uczestnictwo w pochodzie pierwszomajowym):				
15	a) oficjalnym	8	10	5	14
	b) nieoficjalnym	28	7	53	14
	c) w żadnym z nich	64	83	42	72
	utrzymywanie kontaktów seksualnych:				
	a) ze stałym partnerem	34	14	40	5
	b) z partnerem niedawno poznanym	2	4	2	—
	c) przygodnych	10	7	18	—
	d) brak kontaktów seksualnych	54	75	40	95

Sfera życia politycznego obejmowała dwa pytania: o stosunek do opozycji politycznej w kraju, której wykładnikiem było uczestnictwo w pochodach pierwszomajowych w 1983 roku w Poznaniu oraz poglądy polityczne jako czynnik doboru do grup towarzyskich. Najbardziej charakterystyczna jest deklarowana postawa bierności politycznej, polegająca na nieuczestniczeniu w żadnym z pochodów — ani w pochodzie oficjalnym ani w pochodzie nieoficjalnym. Postawa ta charakteryzuje także tę część młodzieży, która uznaje, że nie należy uwzględniać poglądów politycznych jako czynnika doboru do grup towarzyskich.

Ostatnia wyodrębniona dziedzina życia dotyczyła form i sposobów spędzania czasu wolnego przez młodzież. Obejmowała ona pytania o sposoby: spędzania czasu wolnego, słuchania muzyki, dysponowania budżetem przeznaczonym na rozrywki kulturalne, organizowania spotkań towarzyskich oraz dysponowania własnym budżetem. Charakteryzując funkcjonowaniem młodzieży w tej sferze życia można powiedzieć, że swój wolny czas spędza ona najchętniej w gronie rówieśników, wspólnie słuchając muzyki i dyskutując. Zdecydowanie preferuje słuchanie muzyki głośno, ale tak aby — przynajmniej w jej przekonaniu — muzyka nikomu nie przeszkadzała. Chętnie też realizuje najprostsze formy rozrywek kulturalnych. Swoją wolny czas młodzież poświęca również na realizację własnych zainteresowań (hobby) finansowanych z własnego budżetu, a także swojemu partnerowi uczuciowemu.

Ponieważ deklarowane przez młodzież zachowania zbliżone są do deklarowanych przez nią wartości oraz odczuwanych wymagań pokolenia rówieśników — przedstawione zostaną teraz odczuwane wymagania dorosłych jako najbardziej odbiegające od deklarowanych przez młodzież zachowań. Na podstawie tych badań można wyodrębnić generalnie dwa kształtujące się w świadomości młodzieży „obrazy” wymagań pokolenia dorosłych. Pierwszy, dominujący typ postawy dorosłych wobec młodzieży, charakterystyczny dla części starszego pokolenia określić można jako rygorystyczny. Najważniejsze charakteryzujące go elementy to szereg zakazów takich, jak: zakaz utrzymywania kontaktów seksualnych przez młodzież w tym wieku, zakaz nadużywania alkoholu (zalecana abstynencja), zakaz głośnego słuchania muzyki (nakaz słuchania muzyki cicho), zakaz wydawania pieniędzy na spotkania z kolegami i koncerty muzyki młodzieżowej, zakaz wypełniania roli ucznia w sposób tylko dostateczny (położenie nacisku na bardzo dobre wywiązywanie się z obowiązków uczniowskich), zakaz urządzania prywatek bez wiedzy i zgody rodziców (wskazane urządzenie prywatki za zgodą i w obecności rodziców w domu). Dla owej postawy rygorystycznej charakterystyczne jest również: podkreślanie funkcji dydaktycznych spełnianych przez szkołę, akceptowanie bierności politycznej, wymaganie by swój wolny czas młodzież spędzała w domu rodzinnym, a pieniądze przeznaczone na rozrywki kulturalne odkładała, przeznaczając je na inne cele. Elementy składowe

tej postawy to również niechęć do mody młodzieżowej jako wyznacznika stroju czy podkreślanie, że celem spotkań towarzyskich powinna być wspólna nauka.

Drugi dający się wyodrębnić typ postawy dorosłych wobec młodzieży nazwać można liberalnym. Charakteryzują go takie elementy, jak: zezwalanie na spożywanie przez młodzież alkoholu (oczywiście tylko w niewielkich ilościach), akceptacja urządzania prywatek w domu pod nieobecność rodziców i słuchania muzyki głośno, jeżeli nikomu to nie przeszkadza, spędzanie przez młodzież wolnego czasu we własnym gronie, wydawanie kieszonkowego na realizację własnych zainteresowań. Dla tej postawy charakterystyczne jest oczekiwanie, że młodzież ze swoich obowiązków uczniowskich wywiązywać się będzie dobrze, wybierać będzie strój dający dobre samopoczucie czy wreszcie będzie zdobywać względy płci przeciwnej prezentując własną osobowość. Najbardziej radykalną postacią postawa liberalna przyjmuje w akceptacji przez dorosłych współżycia seksualnego młodzieży — ale taka postawa jest w odczuciu młodzieży charakterystyczna tylko dla bardzo wąskiego grona osób dorosłych. Przypomnieć raz jeszcze należy, że przedstawione wymagania osób dorosłych są tylko „obrazem” wymagań rzeczywistych czy ich odbiciem w świadomości młodzieży.

Omówiona zostanie teraz częstotliwość wyróżnionych wcześniej sposobów postępowania młodzieży. W tabeli nr 2 przedstawione są procentowe wskaźniki występowania wyróżnionych teoretycznie sposobów postępowania młodzieży w wyodrębnionych sytuacjach. Pierwszy wniosek, jaki można wysunąć na podstawie analizy uzyskanych wyników to stwierdzenie, że wszystkie wyróżnione wcześniej teoretycznie sposoby postępowania znajdują swoje odbicie w rzeczywistości. Nie można jednoznacznie przypisywać młodzieży typów postępowania konformistycznego czy indywidualistycznych, konfliktowych bądź bezkonfliktowych — wszystkie te sposoby postępowania współwystępują tworząc społeczną rzeczywistość, w której funkcjonuje młode pokolenie. Możemy mówić natomiast o dominacji czy statystycznie częstszym występowaniu określonych sposobów postępowania. Tak prowadzona analiza przekonuje nas, że najczęściej występującym sposobem postępowania jest „pełna zgodność”, która stanowi 1/5 wszystkich zachowań młodzieży. Ten wynik świadczy o tym, że młodzież najczęściej dostosowuje się do odczuwanych przez siebie wymagań otoczenia społecznego. Jest to też argument potwierdzający tezę o występowaniu międzygeneracyjnej zgodności postaw — również w odniesieniu do zachowań dnia codziennego. Mówiąc o międzygeneracyjnej zgodności postaw pamiętać należy o tym, że konformizm młodzieży wobec pokolenia dorosłych i konformizm wobec obu pokoleń jednocześnie, jak i konflikt z pokoleniem rówieśników jest również niczym innym, jak dostosowaniem swoich zachowań do wymagań pokolenia dorosłych i dopiero te zsumowane wyniki dają obraz owej między-

Tabela 2

Nateżenie typów postępowania młodzieży w określonych sytuacjach

Wyodrębnione badawczo sytuacje	Brak kon- fli- ktu	Konflikt z pokoleniem:		Konformizm wobec:			Indywidu- alizm:	
		ró- wieś- ników	doro- słych	obu poko- leń	poko- lenia ró- wieś- ników	poko- lenia doro- słych	zgod- ny z warto- ściami	niez- godny z war- toś- ciami
1) zawieranie znajomości z osobą płci odmiennej	27	12	21	2	8	8	5	17
2) urządzanie prywatki	27	17	26	4	4	4	10	18
3) słuchanie muzyki	10	9	26	4	5	9	20	17
4) spędzanie wolnego czasu	8	13	24	—	3	8	21	23
5) dysponowanie budżetem przeznaczonym na rozrywki kulturalne	6	21	18	—	17	11	13	14
6) cel organizowania spotkań towarzyskich	16	8	14	1	9	10	14	23
7) spożywanie alkoholu	15	15	23	1	13	7	14	14
8) dysponowanie budżetem	31	19	2	4	6	7	11	20
9) ubieranie się	18	17	12	—	9	6	9	29
10) zdobywanie względów osób płci przeciwnej	15	18	12	6	6	6	14	23
11) wypełnianie roli ucznia	30	4	24	1	8	1	2	30
12) stosunek do szkoły jako instytucji formalnej	15	8	21	2	6	7	16	25
13) poglądy polityczne jako czynnik doboru do grup	27	1	17	4	13	10	4	24
14) stosunek do opozycji politycznej	36	17	13	1	6	9	4	14
15) utrzymywanie kontaktów seksualnych	34	18	9	6	1	17	2	13
średnia częstotliwość występowania sposobu postępowania	22,1	11,2	17,9	2,4	7,8	7,6	9,9	20,8

Wszystkie wartości w tabeli podane są w procentach.

generacyjnej zbieżności postaw. Można oczywiście dyskutować czy 43,3% zachowań młodzieży zgodnych z oczekiwaniami dorosłych to dużo czy mało — kwestię oceny pozostawiamy w tym przypadku czytelnikowi — stwierdzając sam fakt, że prawie połowa zachowań młodzieży nie rodzi konfliktów z dorosłymi.

Drugim najczęściej występującym sposobem postępowania jest indywidualizm niezgodny z wartościami. Wynik ten jest chyba najbardziej zaskakującym. Trudno jest określić przyczynę tak częstego występowania tego typu postępowania na podstawie tak fragmentarycznych badań. Indywidualizm można interpretować jako dążenie do wyróżnienia się, ekspresję osobowości, pokazanie własnego „ja” umożliwiające identyfi-

kację jednostki jako specyficznej i niepowtarzalnej. Jednak to tłumaczenie odnosi się przede wszystkim do indywidualizmu zgodnego z wartościami: do sytuacji, w której młody człowiek w sposób świadomy, zgodny z własnymi wartościami wybiera zachowanie niezgodne z odczuwanymi przez niego wymaganiami otoczenia społecznego. Ale jak wytłumaczyć zachowanie niezgodne z odczuwanymi wymaganiami otoczenia i z własnym systemem wartości?! Wydaje się, że tak właśnie rozumiany indywidualizm niezgodny z wartościami charakteryzuje tę część młodzieży, która jeszcze nie jest w pełni dojrzała. Świadczy o młodzieńczym rozkojarzeniu młodzieży, która szuka własnego miejsca w świecie i we wspólnocie młodzieżowej i która nie zawsze jeszcze wie jak, gdzie i kiedy ma się zachować. Wskazać można na co najmniej dwa warunki ułatwiające podejmowanie tego typu postępowania. Pierwszy występuje, gdy wzory zachowań wymagane przez rówieśników i dorosłych są różne. Drugi odnosi się do zakresu społecznej kontroli zachowań. Im szerszy jest jej zakres, tym trudniej młodzieży realizować postępowanie indywidualistyczne niezgodne z wartościami — świadczy o tym niska częstotliwość występowania tego sposobu postępowania w zakresie picia alkoholu, utrzymywania kontaktów seksualnych czy dysponowania budżetem przeznaczonym na rozrywki kulturalne. Wydaje się, że tłumaczenie to jest jednak niewystarczające. Problem ten wymaga dalszych badań.

Trzecim co do częstotliwości występowania sposobem postępowania jest konflikt z dorosłymi. Powstaje on w sytuacji gdy jednostka zachowuje się w sposób niezgodny z odczuwanymi przez nią oczekiwaniami dorosłych. Wydaje się, że ma to miejsce przede wszystkim w przypadku oczekiwań wynikających z omawianej wcześniej rygorystycznej postawy dorosłych wobec młodzieży. Wyznaczenie zbyt wąskiego „poła działania” powoduje, że jednostka szuka alternatywnych sposobów zachowania, umożliwiających jej akceptację we wspólnocie młodzieżowej. Doskonale widać to na przykładzie sposobów: urządzania prywatek w domu, słuchania muzyki czy spędzania wolnego czasu (patrz tabela 2). Świadczy to o tym, że obok międzygeneracyjnej zbieżności postaw występuje również międzygeneracyjna rozbieżność postaw, będąca podstawą tworzenia teorii konfliktu pokoleń. Chociaż poszukiwanie przez młodzież własnej tożsamości będzie zapewne również w przyszłości rodzić konflikty z dorosłymi, to należy pamiętać o uwzględnianiu relacji między zachowaniami konfliktowymi i bezkonfliktowymi młodzieży (by dopiero na tle tej relacji omawiać konflikt pokoleń). Podkreślić tu należy, że oprócz konfliktów z pokoleniem dorosłych młodzież przeżywa również konflikty z rówieśnikami. Chociaż statystycznie są one rzadsze świadczą jednak o tym, że również rówieśnicy mogą między sobą stawiać wymagania, których nie można lub nie chce się spełniać, np. ze względu na zakaz dorosłych (por. utrzymywanie kontaktów seksualnych czy sposób dysponowania budżetem).

Trzy najrzadziej występujące typy postępowania, to: konformizm młodzieży wobec dorosłych, konformizm wobec rówieśników oraz konformizm wobec obu pokoleń jednocześnie. Fakt, że konformistyczne typy postępowania występują najrzadziej wydaje się mieć uzasadnienie psychologiczne. Zgodnie z teorią dysonansu poznawczego L. Festingera każda jednostka dąży do redukcji napięcia wewnętrznego (w tym wypadku będącego efektem postępowania niezgodnego z własnymi wartościami). Redukcja napięcia możliwa jest poprzez zmianę systemu wartości (zaakceptowanie własnego postępowania), zmianę otoczenia lub może nastąpić samoczynnie — w miarę upływającego czasu i dojrzewania, niemożliwy do zaakceptowania lub zakazany sposób zachowania staje się możliwy do zaakceptowania lub przestaje być zakazem. W takim ujęciu konformistyczne sposoby postępowania miałyby charakter przejściowy, prowadzący do indywidualistycznych lub konfliktowych sposobów postępowania.

Dotychczas omówiona została średnia częstotliwość sposobów postępowania młodzieży we wszystkich sytuacjach łącznie. W ostatniej części pracy omówiona zostanie natomiast częstotliwość tych sposobów postępowania w różnych sferach życia. W sposób zbiorczy wyniki te zaprezentowane są w tabeli 3. Najważniejszy wniosek sformułować można następująco: częstotliwość sposobów postępowania młodzieży uzależniona jest od sfery życia, w której się one przejawiają. Widać to na przykładzie analizy częstotliwości typu postępowania określanego mianem pełnej zgodności (tabela 3). Ten sposób postępowania zachodzi prawie dwukrotnie częściej w sferze życia dotyczącej polityki, aniżeli w sferze życia dotyczącej sposobów spędzania wolnego czasu. Świadczy to o tym, że młodzieży brak jeszcze samodzielności w poglądach politycznych, czego dobitnym wyrazem jest również bardzo niski wskaźnik częstotliwości indywidualizmu zgodnego z wartościami w sferze polityki, a także fakt, iż to właśnie w tej sferze życia konformistyczne sposoby postępowania młodzieży występują najczęściej (w porównaniu z innymi sferami życia). Niska częstotliwość typu postępowania określanego mianem pełnej zgodności w zakresie sposobów spędzania wolnego czasu implikuje wzrost częstotliwości zachowań indywidualistycznych (przede wszystkim indywidualizmu zgodnego z wartościami) oraz konfliktowych sposobów postępowania (głównie postawy konfliktu z dorosłymi) w tej sferze życia.

Sfera życia obejmująca stosunek do szkoły jako instytucji formalnej charakteryzuje się z jednej strony najwyższym wskaźnikiem częstotliwości występowania indywidualizmu niezgodnego z wartościami i wyższym od przeciętnego wskaźnikiem częstotliwości występowania konfliktu z dorosłymi, a z drugiej strony wysokim wskaźnikiem pełnej zgodności. Charakterystyczny jest również fakt, że w tej sferze życia częstotliwość konformistycznych sposobów postępowania młodzieży w porównaniu do innych sfer życia przyjmuje wartości najniższe. Wreszcie sfera życia

Tabela 3

Średnie natężenie typów postępowania w wyodrębnionych sferach życia

Sfery życia	Typ postępowania							
	brak konfliktu	konflikt z pokoleniem:		konformizm wobec:			indywidualizm:	
		rówieśników	dorośli	obu pokoleń	pokolenia rówieśników	pokolenia dorosłych	zgodny z wartościami	niezgodny z wartościami
1) polityka	31,5	9,0	15,0	2,5	9,5	9,5	4,0	19,0
2) spędzanie wolnego czasu	14,0	13,9	17,0	1,9	8,0	9,0	17,9	20,0
3) stosunek do szkoły	22,5	6,0	22,5	1,5	7,0	4,0	9,0	27,5
4) życie obyczajowe	22,3	16,1	17,1	3,8	6,8	8,0	9,0	16,9
średnia częstotliwość typów postępowania we wszystkich sferach łącznie	22,1	11,2	17,9	2,4	7,8	7,6	9,9	20,8

Wszystkie wartości w tabeli podane są w procentach.

obyczajowego charakteryzuje się rozkładem częstotliwości występowania różnych sposobów postępowania najbardziej zbliżony do „modelowego” rozkładu częstotliwości występowania sposobów postępowania we wszystkich sytuacjach życiowych łącznie. Interesująca jest również analiza ukazująca które typy postępowania są dominujące w poszczególnych, wyodrębnionych sytuacjach. I tak, „pełna zgodność” dominuje w sytuacjach określających sposoby zawierania znajomości z osobami płci przeciwnej, urządzania prywatek w domu, dysponowania własnym budżetem, wypełniania roli ucznia, doboru do grup towarzyskich ze względu na poglądy polityczne, stosunek do opozycji politycznej w kraju oraz utrzymywanie kontaktów seksualnych. Natomiast indywidualizm niezgodny z wartościami jako typ postępowania występuje najczęściej w przypadku określania celów organizowania spotkań towarzyskich, sposobów ubierania się, wypełniania roli ucznia, zdobywania względów osób płci przeciwnej oraz określania stosunku do szkoły. Konflikt z pokoleniem rówieśników jako typ postępowania ma miejsce najczęściej w odniesieniu do sposobu dysponowania budżetem przeznaczonym na rozrywki kulturalne, ale osiąga również wysokie wskaźniki częstotliwości w przypadku: spożywania alkoholu, zdobywania względów osób płci przeciwnej, stosunku do opozycji politycznej w kraju oraz utrzymywania kontaktów seksualnych. Natomiast konflikt z pokoleniem dorosłych jako typ postępowania ma miejsce najczęściej w sytuacjach dotyczących sposobów: słuchania muzyki, spędzania przez młodzież wolnego czasu, spożywania alkoholu, a wysokie wskaźniki częstotliwości osiąga w przy-

padku zawierania znajomości z osobami płci przeciwnej, urządzania prywatek w domu, wydawania pieniędzy na rozrywki kulturalne oraz stosunek do szkoły jako instytucji formalnej. Natomiast konformistyczne typy postępowania oraz indywidualizm zgodny z wartościami w określonych badawczo sytuacjach nigdy nie były dominującymi sposobami postępowania. Zaprezentowana tutaj próba interpretacji zachowań młodzieży w kontekście deklarowanych przez nią wartości oraz odczuwanych wymagań pokolenia rówieśników i dorosłych, pozwala na precyzyjne określanie relacji pomiędzy światem ludzi młodych a światem dorosłych. Charakterystyka takiej kategorii społecznej jaką jest młodzież, ze względu na częstotliwość występowania w niej sposobów postępowania: konformistycznych, indywidualistycznych, konfliktowych czy bezkonfliktowych daje szansę głębszego poznania społecznych uwarunkowań zachowań młodzieży. Znajduje to swój wyraz w stwierdzeniu, że w trakcie analizy nie spotkano przypadku, aby deklarowane przez młodzież zachowania, przeradzające się (ze względu na częstotliwość występowania) w dominujące wzory zachowań — nie były efektem realizacji odczuwanych wymagań pokolenia rówieśników lub dorosłych (bądź obu pokoleń jednocześnie — por. tabela 1). Z drugiej strony, nie można jednak w żadnym wypadku traktować wyboru realizowanego wzoru zachowania jako wypadkowej czy „średniej” wymagań stawianych młodzieży przez jej społeczne otoczenie. Oczywiście, w badaniach tych nie zostały uwzględnione wszystkie czynniki warunkujące postępowanie młodzieży i dlatego nie zawsze jesteśmy w stanie określić mechanizm rządzący wyborem postępowania w określonej sytuacji. Problem ten rodzi się przede wszystkim w sytuacji konfliktu między wymaganiami pokolenia rówieśników i pokolenia dorosłych. Niewątpliwie jednym z czynników wyjaśniających są w tym wypadku deklarowane przez jednostkę wartości. Znacznie rzadziej występuje niezgodność między zachowaniami jednostek a deklarowanymi przez nie wartościami (40,9%) niż niezgodność między deklarowanymi zachowaniami jednostek a odczuwanymi przez nie wymaganiami pokolenia dorosłych (55,7%) czy wymaganiami pokolenia rówieśników (53,5%). Jednak deklarowane wartości nie zawsze są wystarczającym czynnikiem wyjaśniającym — świadczy o tym chociażby częstotliwość indywidualizmu niezgodnego z wartościami. Pamiętać również należy o sytuacyjnym uwarunkowaniu częstotliwości różnych sposobów postępowania młodzieży. Stwierdzenie, że częstotliwość omawianych sposobów postępowania uzależniona jest również od sfery życia — wydaje się być jednym z najważniejszych wniosków, jakie można wysnuć na podstawie zaprezentowanych wyników badań. Dalsze badania, umożliwiające w sposób bardziej precyzyjny określanie dziedzin życia, wpływających na częstotliwość przejawiania się różnych typów postępowania młodzieży, mogą być kolejnym krokiem w poznawaniu społecznych uwarunkowań jej zachowań i cennym wkładem w stan badań nad młodzieżą.

BEHAVIOURS OF THE YOUTH IN THE LIGHT OF THE REQUIREMENTS OF THEIR SOCIAL ENVIRONMENT

Summary

The purpose of the article, characterizing behaviours of the youth in the light of empirical studies, is the discussion about the consistencies and inconsistencies among the declared behaviours of the youth on the one hand and the opinions about the values they accept as well as the requirements they are aware of their contemporaries and adults formulate with respect to such behaviours on the other. The empirical studies were carried out in April/May 1984 in Poznań on the sample of 100 youths aged 17 - 18.

The comparison of behaviours declared by the youth with the opinions about the values they accept and the requirements they are aware of formulated by their contemporaries and adults with respect to such behaviours allowed to distinguish eight different types of behaviours. The main part of the article is concerned with the analysis of frequency of appearance of those types. Prevailing are the types called „full consistency” and individualism inconsistent with the values. It means that on the one hand the youth try to behave consistently with the expectations of their environment and on the other — that they are opposed to it to the extent that they declare behaviours not only inconsistent with the requirements of contemporaries and adults but also inconsistent with the values they themselves accept. Full subordination to the requirements of the social environment and „juvenile dissociation” — the search for one's own identity, one's own place in the world are most characteristic elements of the youth's behaviour.

Equally interesting is the analysis of frequency of appearance of the distinguished types of behaviours in different spheres of life. The distribution of frequencies is dependent on the sphere of life where such behaviours appear.

The results of empirical studies presented in the article and subsequent research allowing to define precisely the spheres of life bearing the influence on the frequency of appearance of different types of the youth's behaviours may contribute to the state of research into the condition of the youth.